

2. Полное собрание законов Российской империи, собрание 2 (далее - ПСЗ-2). Т. II. №1469
3. ПСЗ-2. Т. III. №1814
4. ПСЗ-2. Т. III. №1817
5. ПСЗ-2. Т. IV. №3131
6. ПСЗ-2. Т. IX. №7521
7. ПСЗ-2. Т. XI. №9522
8. ПСЗ-2. Т. XX. №19558
9. Шперк Фр.Ф. Краткий исторический очерк народного образования в Смоленской губернии // Памятная книжка Смоленской губернии на 1900 год. Смоленск: Типография П.А. Силина, 1899. С.35-110.
10. Dyagtyarev S. Civil Officers' Educational Level in the First Half of XVIII Century // Bylye Gody. 2012. 23(1). Pp. 11-18.

ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ЗА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Єфремова Н.В., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Україна)

З часу проголошення Павлом Скоропадським Української Держави минуло понад 100 років, але до сьогодні його державотворча діяльність привертає увагу науковців, які продовжують давати їй неоднозначні оцінки. Попри всю їх різновекторність, державотворча діяльність П. Скоропадського заслуговує на пильну увагу саме з позицій розбудови української державності в умовах агресивної політики проти України з боку сусідніх держав.

Однією з провідних ідей П. Скоропадського, яка знайшла своє відображення у низці нормативно-правових актів, схвалених 1918 року, стала ідея рівноправності громадян перед законом та розбудови професійної і неупередженої судової влади. Аналіз діяльності гетьмана у напрямку організації органів судової влади в Українській Державі, між іншим, демонструє такі важливі деталі, як правова культура гетьмана та його ставлення до ідеї зверхності закону.

Працюючи над програмою розбудови органів влади та управління України, гетьман і його соратники відразу звернули увагу на проблеми організації та діяльності органів судової влади. Так, з метою розпочати реформу судової системи в Українській Державі, гетьман ще 29 квітня 1918 р. у Законах про тимчасовий державний устрій України розмістив спеціальний розділ, присвячений Генеральному судові. Але викладений він був у найзагальнішому вигляді і констатував лише три коротенькі позиції: «а) Генеральний суд – це вищий охоронитель і захисник закону та вищий суд України у справах судових та адміністративних; б) Генеральний суд оголошує для загальної відомості всі закони

і розпорядження уряду, стежить за закономірністю їх видання; в) порадкуючий генеральний суддя та генеральні судді призначаються гетьманом» [1]. Така лаконічність, мабуть, зумовлюється тим, що гетьман із самого початку планував реформування Генерального суду, тобто перетворення його на щось подібне до колишнього Урядуючого сенату.

Продовжуючи обраний напрямок, гетьман вніс зміни до Закону Української Центральної Ради про Генеральний суд від 2 грудня 1917 року. Так, з 2 червня статтю 1 цього закону було викладено в такій редакції: «Генеральний суд складається з трьох департаментів: цивільного, карного і адміністративного і виконує на цій території України всі функції, належні, до утворення його, Урядуючому сенатові, а також касаційні функції Головного воєнного суду, якщо їх не змінено іншими законами Української Держави» [2, с. 44]. Водночас вносилися деякі зміни і до Закону Тимчасового уряду від 4 травня 1917 р. Про місцевий суд.

Загальне керування системою правосуддя покладалося на міністерство судових справ, яке 15 липня спеціальним законом перейменовувалося на міністерство юстиції. Гетьман високо цінував діяльність на цій посаді першого міністра М. П. Чубинського [3, с. 42]. У штатах міністерства налічувалась 291 посадова особа: міністр, 2 його товариші, 4 члени ради, 2 директори департаментів, 2 віце-директори департаментів, 10 завідувачів відділів, діловоди, рахівничі та ін. урядовці [4]. До складу 1-го департаменту входили персональний відділ, статистичний відділ, кримінальний відділ, цивільний відділ і законодавчий відділ [5, с.428].

20 травня 1918 р. Рада міністрів утворила при міністерстві судових справ комісію для реформування Генерального і Апеляційного судів, комісію для вироблення української правничої термінології і комісію для перегляду штатів установ міністерства та Головного тюремного управління. Міністр юстиції діяв у межах компетенції, визначеної ще за часів Російської імперії зі змінами, внесеними Тимчасовим урядом та деякими актами Української Центральної ради, що не були скасовані гетьманським режимом.

Вносив свої доповнення до повноважень міністра юстиції і уряд Української Держави. Так, Законом від 6 серпня йому надавалося право призначення голів з'їздів, мирових суддів у тих округах, де вибори суддів не відбувались або де голова не одержав необхідної більшості голосів.

Це ж саме стосувалося і мирових суддів. Усі вони призначалися міністром на строк до 1 січня 1922 року. З 17 серпня міністр отримував право ще й звільняти з посад мирових суддів і голів з'їздів мирових суддів, обраних на підставі Закону Тимчасового уряду від 4 травня 1917 р. «Про місцевий суд» у разі їх низької кваліфікації або заподіяння вчинків, що підривають гідність судді [5, с.429]. Та головним завданням міністерства юстиції, звичайно, залишалося загальне організаційне керівництво судами Української Держави, матеріальне забезпечення їх діяльності, вивчення судової практики і внесення пропозицій уряду щодо вдосконалення судової системи і судочинства, кодифікація законодавства, вироблення української правничої термінології, пристосування колишніх правових норм до нових політико-правових обставин, підготовка проектів

кримінальних, кримінально-процесуальних, цивільних, цивільно-процесуальних та інших нормативних актів тощо.

На початку існування Української Держави діяла «змішана» судова система, тобто суди, створені Тимчасовим урядом, суди, засновані Українською Центральною Радою, та окремі судові інституції часів Російської імперії, відроджені урядом Української Держави. З 13 травня, коли було скасовано закони УНР про здійснення суду від імені УНР, суд творився виключно від імені Української Держави [6]. Формально нова влада проголошувала демократичні принципи судовлаштування: незалежність суду, незмінність судів, участь у розгляді кримінальних справ присяжних засідателів, гласність процесу, рівність сторін, право на захист.

Вищою судовою інституцією до 1 вересня вважався створений Центральною Радою Генеральний суд, що складався з 15 генеральних суддів, цивільного, карного й адміністративного департаментів [7]. Майже всі генеральні судді, обрані УНР, залишалися на своїх посадах. Генеральний суд виконував на території України всі функції колишнього Урядуючого сенату у судових справах, у справах нагляду за судовими установами, особами судового відомства, а також усі касаційні функції Головного військового суду. При Генеральному суді діяла прокуратура, очолювана старшим прокурором, який призначався міністерством судових справ.

Але вже на початку липня Рада міністрів Української Держави скасувала Закон від 17 грудня 1917 р. Про апеляційні суди та утворений тоді відповідний Київський суд і ухвалила власний Закон Про судові палати й апеляційні суди [8]. Усі три судові палати колишніх малоросійських губерній – Київська, Харківська та Одеська – залишалися діючими з деякими змінами. Очолювали палати старші голови (старші предсідателі), посади яких прирівнювалися за класом і утриманням до посад прокурорів Державного сенату. До їх складу входили голови карного, цивільного й адміністративного департаментів і члени судових палат. Як і сенатори, названі посадові особи призначалися гетьманом з фахівців з вищою юридичною освітою. Але їх стаж роботи на посадах, не менших від посад судового слідчого або товариша прокурора окружного суду, або присяжного адвоката, або викладача юридичних наук, повинен був становити 10 років і більше, крім магістрів і докторів наук [8, А.2, ст. 4.]. У цей строк для членів цивільних департаментів судових палат зараховувалося також перебування на посаді секретаря цивільного відділу окружного суду.

Означеним суддям, як і сенаторам, заборонялося займати будь-які державні або громадські посади, але дозволялося перебувати професорами у вищих школах і виконувати тимчасові доручення з державної служби. Аналогічно до Державного сенату, відбувалося й заміщення посад членів судових палат, які звільнялися. З 1 липня 1918 р. при Київській, Харківській та Одеській Судових палатах вводилися посади скарбника та архіваріуса [8, А.2, ст. 4.]. До складу кабінетів науково-судової експертизи при прокурорах судових палат вводилися посади лаборанта, секретаря і техніка, а Київської судової палати – судового пристава. Згідно ст. 8 Закону Полтавський та Лубенський окружні суди приєдналися до округи

Харківської, а Кам'янець-Подільський та Вінницький – до округи Одеської судової палати.

В Українській Державі продовжував існувати Одеський комерційний суд у складі голови, його товариша, 4-х членів суду, 2-х секретарів і ще 24 помічників секретарів, присяжних виконавців, судових посланців та канцелярських урядовців різних рангів. Він діяв на підставі імперського Статуту торгового судочинства, а касаційною інстанцією для нього виступала Одеська судова палата. Скарги на рішення останньої мав розглядати Цивільний генеральний суд Державного сенату.

Стосовно окружних судів, то, як і за часів Української Центральної Ради, вони діяли у складі адміністративного, карного і цивільного відділів, голови суду, товариша голови, суддів, судових слідчих в особливо надзвичайних справах, судових слідчих в інших справах, секретарів, їх помічників, скарбників, старшого нотаріуса, його помічників, судових виконавців і судових посланців. Для всіх окружних судів міністр юстиції установлював 125 посад старших і 300 – молодших кандидатів у судді. Крім службової грошової винагороди, урядові особи судів отримували доплати, що видавалися їм у беззвітне розпорядження: на канцелярські видатки, на роз'їзди в службових справах, на телефони тощо [2, с. 52].

Особливе місце у судовій реформі тих часів відводилося військовим судовим інституціям, але щодо активності гетьмана відносно збільшення обсягу діяльності військово-судових установ за рахунок підпорядкування до їхньої юрисдикції цивільних осіб, то вона була небезпідставною. Таким чином уряд намагався використати механізм військової юстиції для боротьби з анархічними тенденціями та більшовицькою діяльністю в державі.

Важливим кроком у цьому напрямку став Закон «Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію», ухвалений Радою Міністрів 21 червня 1918 р., де законодавцями чітко зберігалися принципи колегіальності, законності та неупередженості суду.

Література:

1. ЦДАВО України. Ф.1064. Оп. 2. Спр.1. А. 19-23.
2. Єфремова Н.В., Тищик Б.Й., Марчук В.Т. Суд та судочинство в Українській Народній Республіці, Українській Державі, Західноукраїнській Народній Республіці та УНР часів Директорії (1917 – 1920 рр.). Одеса – Львів: «Фенікс», 2007. 276 с.
3. Скоропадський, Павло. Спомини. Переклад з рос.: Сергій Шемет / За ред. В. Липинського; передмова: Г. В. Папакін. Київ: Україна, 1992. 112 с.
4. ЦДАВО України. Ф. 1074. Оп. 1, спр. 22. А. 4.
5. Українське державотворення. Невитребуваний потенціал: Словник-довідни / За ред. О. Мироненко. К.: Вид-во “Либідь”, 1997. С. 428-429.
6. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 256. А.1.
7. Державний вісник. 1918. 10 травня.
8. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 249. А.1 - 14.